

УДК 371.124:811.111

ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНОГО КОМП'ЮТЕРНОГО КУРСУ ДЛЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ФОНЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ

Долина А. В.

Київський національний лінгвістичний університет

Анотація. У статті розглядаються особливості організації самостійної роботи майбутніх учителів англійської мови як другої іноземної над удосконаленням фонетичної компетентності. Наводиться визначення поняття “фонетична компетентність” та чинники, що впливають на її формування і вдосконалення. Розкриваються вимоги до сучасних навчальних засобів для організації самостійної роботи. Аналізується ефективність використання спеціального мультимедійного комп'ютерного курсу “Sound English” під час удосконалення фонетичної компетентності майбутніх учителів англійської мови як другої іноземної, зокрема його структури, рефлексивної моделі удосконалення фонетичної компетентності та підсистеми вправ, закладеної в його основу, та наводяться відповідні рекомендації.
Ключові слова: фонетична компетентність, мультимедійний комп'ютерний курс, самостійна робота, друга іноземна мова, майбутні учителі англійської мови.

Долина А. В. Киевский национальный лингвистический университет

Использование мультимедийного компьютерного курса для совершенствования фонетической компетентности будущих учителей английского языка как второго иностранного

Аннотация. В статье рассматриваются особенности организации самостоятельной работы будущих учителей английского языка как второго иностранного по совершенствованию фонетической компетентности. Дается определение понятия “фонетическая компетентность”, и приводятся факторы, влияющие на ее формирование и совершенствование. Раскрываются требования к современным средствам организации самостоятельной работы. Анализируется эффективность использования специального мультимедийного компьютерного курса “Sound English” в процессе совершенствования фонетической компетентности будущих учителей английского языка как второго иностранного, в частности его структуры, рефлексивной модели совершенствования фонетической компетентности и подсистемы упражнений, заложенной в его основу, а также даются соответствующие рекомендации.

Ключевые слова: фонетическая компетентность, мультимедийный компьютерный курс, самостоятельная работа, второй иностранный язык, будущие учителя английского языка.

Dolyna A. V. Kyiv National Linguistic University

Using Multimedia Computer Course to Improve Phonological Competence of Future Teachers of English as a Second Foreign Language

Abstract. Introduction. The article deals with the peculiarities of organizing self-study work of future teachers of English as a second language. **Purpose.** To test the multimedia computer course “Sound English” (its structure, reflexive model of improving phonological competence and subsystem of exercises) in the process of teaching English as a second foreign language. **Methods.** Trying the multimedia computer course in the process of teaching English as a second language and analyzing the outcome. **Results.** Of all the language competences the lowest levels of mastery takes phonological competence. The key factors that influence phonological skills and cause fossilized pronunciation are: 1) limited time for teaching English as a second language; 2) a gap year between learning English at school and at the university; 3) individual psycho-physiological features of students; 4) lack of modern teaching and learning materials, especially for self-study work; 5) the first (Oriental) foreign language. It is proved that learning diary is an effective means for forming the professional part of phonological competence. The suggested structure and the complex of exercises of the multimedia computer course can be used for creating a similar course for forming phonological competence in self-study work. **Conclusion.** To sum up, the multimedia computer course “Sound English” can be recommended as the means for organizing self-study work of future teachers of English as a second language

Key words: phonological competence, multimedia computer course, self-study, second foreign language, English teachers-to-be.

Постановка проблеми. Визнання англійської мови (АМ) засобом іншомовної міжкультурної комунікації та виникнення загальної світової тенденції зниження вимог до фонетичної коректності мовлення на користь його зрозумілості зумовили необхідність звернути особливу увагу на рівень володіння фонетичною компетентністю (ФК) майбутніми учителями англійської мови як другої іноземної (ІМ2) та процес її формування і подальшого вдосконалення. Як зазначається у Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти [2] та Програмі з англійської мови для університетів/інститутів [4], ФК майбутніх учителів іноземної мови (ІМ) має досягти рівня С1-С2, що є необхідною умовою розвитку іншомовної комунікативної компетентності (ІКК) та успішної професійної діяльності з метою ефективної підготовки учнів до участі в іншомовній міжкультурній комунікації. Водночас досвід роботи зі студентами, які вивчають АМ як ІМ2, та результати спостережень під час керівництва асистентською (педагогічною) практикою магістрантів дають змогу зробити висновок, що з усіх мовних компетентностей у переважній більшості студентів-філологів найгірше сформованою є саме ФК. Серед основних причин цього явища ми вбачаємо: 1) недостатню кількість аудиторних занять, що відводяться для викладання ІМ2 (від восьми протягом першого до чотирьох протягом останнього року навчання годин на тиждень); 2) вивчення ІМ2 з ІІ курсу, і як результат деформація фонетичних навичок (ФН) студентів, які почали вивчати АМ ще в школі; 3) індивідуальні психофізіологічні особливості; 4) відсутність сучасних навчальних матеріалів, зокрема для організації самостійної роботи (СР); 5) перша (східна) іноземна мова тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під ФК ми розуміємо здатність індивіда адекватно розпізнавати на слух автентичне мовлення та коректно оформлювати власне висловлювання на основі фонетичних знань, слухо-вимовних та інтонаційних навичок та фонетичної усвідомленості, враховуючи вимовну норму ІМ, ситуацію спілкування, стилі та інші соціолінгвістичні особливості мовлення, а також забезпечувати підтримку функціонування зазначених навичок на необхідному рівні та здійснювати постійний самоконтроль процесу фонетичного оформлення мовлення [1, с. 17].

Як відомо, ФК, на відміну від інших мовних компетентностей, найбільше підлягає дії міжмовної інтерференції і потребує постійного цілеспрямованого удосконалення. Тому через відсутність у процесі вивчення ІМ2, зокрема на старшому ступені навчання, спеціально відведеного часу для роботи над ФК єдина можливість для майбутніх учителів працювати над покращенням своєї вимови полягає в організації СР з фонетики в рамках практичних занять з АМ. Водночас для успішної реалізації цього процесу необхідно підтримувати мотивацію студентів-бакалаврів, формувати їхню навчальну автономію, зокрема вміння ставити цілі та шукати способи їх досягнення, розвивати рефлексивний підхід до процесу оволодіння англійською вимовою, стимулювати бажання до подальшої роботи над усуненням залишкового акценту і, що не менш важливо, вчити їх свідомо та цілеспрямовано працювати над формуванням ФК учнів.

Проте у мовленні навіть досвідчених викладачів наявні стійкі відхилення від нормативної вимови, які виникають внаслідок явища фосилізації і складають залишковий акцент (рос. остаточный (В. О. Виноградов), англ. fossilized pronunciation (W. Acton)). Під залишковим акцентом, слідом за В. Ю. Кочубей [3, с. 24], ми матимемо на увазі сукупність стійких порушень нормативної вимови, що міцно закріпилися у мовленні мовця та яких важко позбутися.

Як свідчить практика викладання ІМ, використання аудіозаписів та джерел інформації на друкованих носіях недостатньо, щоб сформувати та підтримувати ФК майбутніх учителів на належному рівні. Тому слід використовувати сучасні засоби, які б давали змогу не лише чути і бачити носіїв мови, а й порівнювати власне мовлення з автентичним, забезпечували можливість зворотного зв'язку та самоконтролю, створювали атмосферу міжкультурного спілкування, зацікавлювали та підтримували мотивацію студентів. З огляду на це основним

засобом організації та проведення СР може бути мультимедійний комп'ютерний курс (МКК). Так, у попередніх дослідженнях [1] нами був розроблений і докладно описаний спеціальний МКК "Sound English" [5] для вдосконалення фонетичної компетентності майбутніх учителів АМ.

Беручи до уваги той факт, що до кінцевого рівня володіння ФК студентами, які вивчають англійську як ІМ2, висуваються такі самі вимоги, як і до першої (ІМ1), ми зробили висновок про необхідність перевірити на практиці доцільність та особливості використання вищезазначеного МКК у процесі вивчення ІМ2 (зокрема, структуру, рефлексивну модель удосконалення ФК та підсистему вправ, закладену в його основу), а також запропонувати необхідні зміни та доповнення, що і є метою статті.

Основні результати дослідження.

З огляду на те, що тематика практичних занять з АМ як ІМ1 і ІМ2 відрізняється, для проведення пробного навчання нами була обрана комплексна тема "Людина і закон", яка вивчається у рамках обох дисциплін і відповідає третьому модулю МКК (Man and Law). Розподіл навчального матеріалу МКК та його структура передбачають можливість починати роботу з будь-якого модуля без шкоди для процесу удосконалення цільової компетентності. Модуль має уніфіковану структуру, щоб полегшити для студентів процес навігації по МКК, і, у свою чергу, складається із вхідного та заключного тестів для визначення індивідуальної траєкторії навчання і порівняння результативності СР до та після опрацювання модуля, а також чотирьох циклів (Units). Для оптимізації процесу СР студентам також було запропоновано вести навчальний щоденник (My plans and achievements), що входить до додаткового блоку МКК.

З метою визначення послідовності опрацювання циклів (Units), що належать до одного модуля, студентам було запропоновано виконати вхідний тест і потім, на основі отриманих результатів, зафіксувати у щоденнику індивідуальну траєкторію навчальних дій. Студентам необхідно було записати власне мовлення (відповіді на запитання і читання вголос уривка тексту) та проаналізувати його щодо наявності випадків відхилення від вимовної норми.

Аналіз отриманих аудіозаписів власного мовлення та читання вголос відбувався шляхом заповнення таблиці самоспостереження, яка наводиться далі (див. рис. 1). У таблиці містяться дескриптори для всіх фонетичних явищ, розділених по циклах (Unit), робота над якими пропонується у цьому модулі. Студентам слід було прослухати власні записи і прийняти рішення щодо відповідності власної вимови твердженням дескрипторів і зафіксувати їх у таблиці. Таким чином, переглянувши таблицю самоспостереження, студенти могли почати СР над удосконаленням ФК з того циклу (Unit), що містив найменше позитивних відповідей на твердження, тобто було допущено найбільше вимовних помилок (траєкторія від складного до простого), або навпаки з того, в якому допущено найменше помилок (траєкторія від простого до складного).

Pronunciation peculiarities	First check		Last check	
	Reading	Speaking	Reading	Speaking
UNIT 9				
I use a parenthesis to express my attitude.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
I pronounce a parenthesis as a separate tone unit in the sentence initial position.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
I use the Low Rise to pronounce a parenthesis in the sentence initial position.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
I pronounce a parenthesis in the sentence medial and final positions as the tail of the preceding tone unit.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
I pronounce the sound /ɪ/ correctly.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
I pronounce the sound /ɪ/ long enough.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
I pronounce the sound /æ/ clearly.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

Рис. 1. Зразок таблиці самоспостереження для визначення послідовності СР з циклами МКК

Усі студенти обрали послідовність роботи, запропоновану в МКК. Це можна пояснити тим, що завдання на самоконтроль і самооцінювання, по-перше, виявилось новим для майбутніх учителів АМ як ІМ2. По-друге, виникли труднощі з розумінням самих дескрипторів фонетичних явищ, наведених ІМ. З огляду на це для подальшого використання такого типу завдань слід додатково включити до МКК термінологічний словник або (на вибір) дати студентам можливість читати дескриптори рідною мовою.

Розглянемо особливості роботи з циклами (Unit) мультимедійного курсу. Оскільки МКК розрахований на СР студентів над удосконаленням ФК, то, з метою підтримки навчальної мотивації останніх, цілі та завдання кожного циклу розкриваються у вигляді позитивного твердження: “У цьому циклі я можу” (In this unit I can). Приклад таких тверджень містить рис. 2.

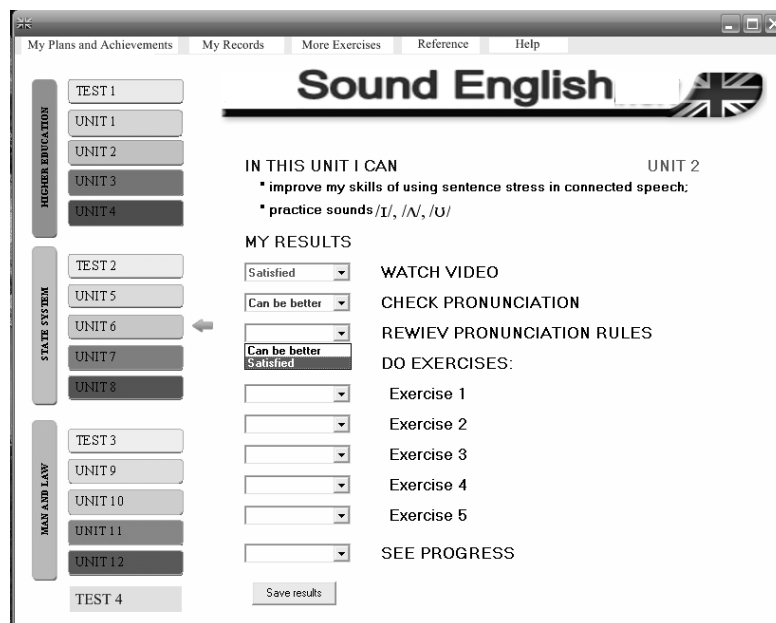


Рис. 2. Структура МКК і одного циклу (Unit)

Як зображено на рис. 2, ліворуч від кожної із вправ циклу розташована опція “My results”, яка передбачена для забезпечення студентів можливістю оцінити результативність й ефективність своєї навчальної діяльності. Після виконання будь-якої з вправ вони автоматично поверталися до змісту циклу (Unit) та обирали один із варіантів відповіді: “Задоволений результатами роботи” (Satisfied) або “Можуть бути кращі” (Can be better). Результати самооцінювання програма зберігала автоматично. Таким чином, повертаючись до змісту циклів, студенти могли через деякий час повторно виконати вправи, результатами яких вони залишилися незадоволені.

Розглянемо докладніше результати навчальної діяльності студентів на кожній зі стадій циклу (Unit) МКК “Sound English”. Послідовність стадій удосконалення ФК і відповідних завдань і вправ зумовлена екстраполяцією моделі рефлексивної діяльності вчителя, запропонованої Ф.Кортхагеном, на процес удосконалення ФК [1, с. 39].

Перша стадія удосконалення ФК (подача навчального матеріалу) реалізована у МКК у рубриці під назвою WATCH VIDEO. Цикл починається з перегляду тематичного відео з подальшою перевіркою його розуміння. Цей крок передбачено для того, щоб ввести студентів у ситуацію, тему і проблему циклу; продемонструвати функціонування відібраних фонетичних явищ у ситуації і контексті; продемонструвати соціокультурну специфіку теми / проблеми; повторити і розширити відповідний лексико-граматичний матеріал; стимулювати мотивацію

і первинну рефлексію щодо чинників, які ускладнюють сприйняття і розуміння ВФГ. Перевагами виконання вправ з використанням комп'ютера на цій стадії є: необмежена кількість переглядів; автоматизована перевірка тестів для контролю розуміння змісту ВФГ; використання звукових ключів.

Друга та третя стадії удосконалення фосилізованої вимови студентів (вживання цільових фонетичних явищ у монологічному мовленні або читанні вголос та самоконтроль, самоаналіз і рефлексія вихідного рівня сформованості ФК) реалізовані у мультимедійному курсі у рубриці під назвою CHECK PRONUNCIATION. Зміст CP студентів на цих стадіях полягає у записі власного монологічного мовлення або читання вголос та заповненні таблиці самоспостереження, яка розглядається нами як засіб самоконтролю та самооцінювання вимови, що містить ілюстративні дескриптори різних фонетичних явищ у стверджувальній формі. Студенти слухали аудіозаписи власного мовлення, приймали рішення щодо відповідності власної вимови дескрипторам відповідних фонетичних явищ і фіксували варіанти вибору у таблиці. Програма зберігала результати самооцінювання. Труднощі, що виникли в процесі виконання такого виду завдань, були описані вище.

Четверта стадія удосконалення ФК (самоконтроль, самоаналіз і усвідомлення рівня набутих ФЗ) співвідноситься у МКК з розділом REVIEW PRONUNCIATION RULES і реалізується у вигляді навчальної анкети. Навчальна анкета – це навчальний засіб у друкованій або електронній формі, який передбачає активізацію рефлексії процесу фонетичного оформлення мовлення та усвідомлення суттєвих аспектів вимови ІМ шляхом відповідей на сукупність прямих та непрямих питань та який дає змогу за рахунок повторюваності об'єктів поступово підвести студента до правильної відповіді, у разі подання нової інформації (див. рис. 3).

The image shows a screenshot of a software window titled "Task 6.3". The window contains the following text and questions:

Task 6.3
The following task will enable you to check your knowledge of the sequence of tones in simple, complex and compound sentences and review some rules. Take the following test. (Note that there can be several correct answers for each question). On completing the task press Check.

1 Choose the correct pronunciation option.

- In ↘ Westminster, an MP takes part in ↘ debates.
- In ↗ Westminster, an MP takes part in ↘ debates.

2 Adverbial phrases at the beginning of a simple sentence are pronounced with

- the Low Rise;
- the High Fall;
- the Rise-Fall.

3 Choose the correct pronunciation option.

- They ↘ decide, how much money a school may ↗ get.
- They ↗ decide, how much money a school may ↘ get.

4 A non-final clause if it's not completed is pronounced with

- the Low Rise;
- the High Fall;
- the Rise-Fall.

5 Choose the correct pronunciation option.

- It affects ↘ everyone, from 8 to ↘ 80.
- It affects ↗ everyone, from 8 to ↘ 80.

6 An adverbial phrase is pronounced with the same nuclear tone as the previous tone unit if it expresses

- an added comment;
- a restriction;
- new information;
- a clarification.

7 Choose the correct pronunciation option.

- An MP should take part in ↘ ↗ debates, ask ↘ ↗ questions, scrutinize ↘ ↗ legislation and ↘ vote.
- An MP should take part in ↗ debates, ask ↗ questions, scrutinize ↗ legislation and ↘ vote.

8 Enumerated parts are pronounced with the Low Fall if

- they are regarded as a separate items of interest;
- there is more to be said.

At the bottom right of the window, there is a button labeled "Check".

Рис. 3. Зразок навчальної анкети

Результати навчальної діяльності та відгуки самих студентів свідчать про необхідність зняття труднощів шляхом введення дефініцій або підказок рідною мовою, які б з'явилися після наведення курсором миші на терміни, зазначені у навчальній анкеті. Така ситуація зумовлена недостатньою кількістю годин, які відводяться на викладання ІМ2, в результаті чого вдається сформувати лише навички артикуляції окремих звуків. Інтонаційні навички та навички коартикуляції звуків у зв'язному мовленні у переважній більшості студентів не сформовані взагалі. Таким чином, вправи на заповнення навчальної анкети рідною мовою слід вводити ще на початковому ступені вивчення ІМ2, з поступовим введенням термінів АМ.

П'ята стадія – на якій відбувається власне (ре-)автоматизація ФН – у МКК називається DO EXERCISES. Для того щоб кожен цикл мав чітку структуру і для підтримки мотивації студентів, ця рубрика циклу складається з п'яти вправ, проте більшість з них має кілька кроків, які власне кажучи, можна вважати окремими вправами (див. рис. 4). Оскільки інтонація несе більше смислове навантаження і суттєво впливає на вимову окремих звуків, то вправи розташовані у такій послідовності: для (ре-)автоматизації рецептивних інтонаційних навичок, рецептивних та репродуктивних артикуляційних навичок, продуктивних інтонаційних та артикуляційних навичок. Таким чином забезпечується перехід від супrasegmentного рівня до сегментного, від рецепції до продукції.

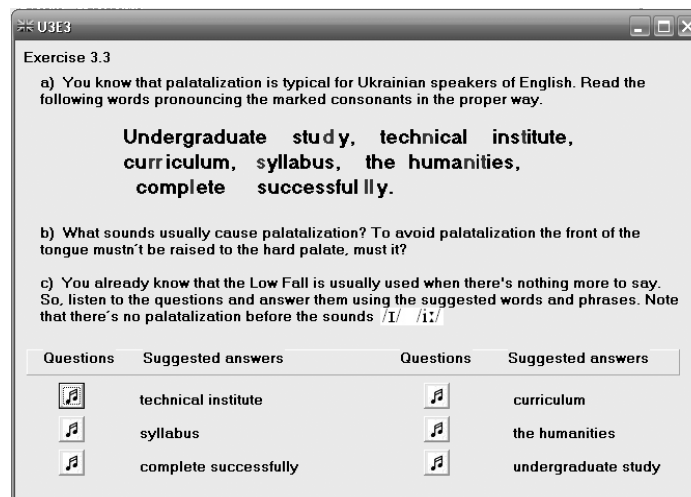


Рис. 4. Зразок тренувальної вправи

Ця власне тренувальна стадія СР над удосконаленням ФК не викликала особливих труднощів серед майбутніх учителів ІМ2 у зв'язку з тим, що усі типи та види вправ були знайомими студентам з попереднього ступеню навчання, і вони відзначили лише переваги їх виконання з використанням комп'ютера.

Шоста та сьома стадії (вживання цільових фонетичних явищ у говорінні або читанні вголос та самоконтроль, самоаналіз і рефлексія набутого рівня сформованості ФК) об'єднані у МКК у рубриці під назвою SEE PROGRESS. Для того щоб порівняти рівень сформованості ФН до та після опрацювання циклу, студенти знову записують власне мовлення у схожій ситуації спілкування та аналізують його за допомогою таблиці самоспостереження (тотожної тій, що використовувалася у рубриці CHECK PRONUNCIATION), потім заповнюють навчальний щоденник і порівнюють результати навчання.

Варто зазначити, що зміст завдань для говоріння дає змогу поглибити або розширити знання студентів з тем, які опрацьовуються на практичних заняттях з АМ. Таким чином, усунення залишкового акценту відбувається одночасно з удосконаленням ІКК.

На окрему увагу заслуговує додатковий блок МКК – навчальний щоденник (My plans and achievements). Навчальний щоденник – це друкований або електронний засіб навчання, що має форму таблиці, у результаті заповнення якої студенти вчать усвідомлювати свої дії у процесі навчальної діяльності, ставити цілі та завдання, планувати свою діяльність, здійснювати рефлексію процесу навчання [1, с. 49].

Як було обґрунтовано у наших попередніх дослідженнях [1], у результаті заповнення щоденника (My plans and achievements) студенти вчать усвідомлювати свої дії у процесі навчальної діяльності, ставити цілі та завдання, планувати свою діяльність, здійснювати рефлексію процесу навчання, а також опосередковано готуються до подальшої педагогічної практики шляхом формування професійного компонента ФК. Приклад заповненого навчального щоденника зображено на рис. 5.

Unit 7 (ритм, інтонація ствердження та хезитації, вимова приголосних у кінцевій позиції)	
1. Я планую виконати завдання і надіслати звіт викладачеві до	(запишіть дату) 29.10.2010
2. За результатами виконання CHECK PRONUNCIATION мені слід працювати над удосконаленням вимови наступних фонетичних явищ:	(виділіть маркером та / або запишіть власну відповідь) • вживання Fall-Rise; • вживання Low Fall; • вимова ритмічних груп; • редукція ненаголошених голосних; • вимова дзвінків приголосних у кінцевій позиції
3. У результаті виконання REVIEW PRONUNCIATION RULES для мене виявилася новою інформація про:	(запишіть власну відповідь) Кожне слово, яке починається з голосної, вимовляється злито з попереднім
4. MY RESULTS свідчить про те, що: • успішно було виконано (Satisfied): • виникли труднощі з виконанням (Can be better):	(запишіть власну відповідь) • усі завдання крім exercise 7.1 •
5. За результатами порівняння CHECK PRONUNCIATION та SEE PROGRESS мені ще слід працювати над:	(запишіть власну відповідь) Тим, щоб не оглушувати дзвінки приголосні у кінці слова
6. Мені вдалося вчасно виконати усі заплановані завдання	(позначте маркером варіант відповіді) • ТАК 😊 • НІ ☹️

Рис. 5. Зразок заповненого навчального щоденника (My plans and achievements)

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, розглянутий нами МКК “Sound English” може бути рекомендованим як основний засіб навчання для організації СР майбутніх учителів АМ як другої іноземної над удосконаленням ФК з урахуванням усіх вищезазначених зауважень та рекомендацій. Перспективу подальших досліджень ми вбачаємо у необхідності розробки аналогічного МКК для формування ФК на початковому ступені навчання АМ як другої іноземної.

ЛІТЕРАТУРА

1. Долина А. В. Методика вдосконалення фонетичної компетенції у майбутніх учителів англійської мови у самостійній роботі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Долина Аліна Василівна. – К., 2011. – 274 с.
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / [науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва]. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. Кочубей В. Ю. Особливості вимовного акценту в англійському мовленні українців: фонетичний та фонологічний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Кочубей Вікторія Юріївна. – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В.Винниченка, 2006. – 248 с.

4. Програма з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навчання) : Проект / [Николаева С. Ю., Соловей М. И. (керівники), Головач Ю. В. та ін.] – К. : The British Council, 2001. – 246 с. – англ.
5. Dolyna A. Sound English. [Електронний ресурс] : Мультимедійний комп'ютерний курс для самостійної роботи студентів над удосконаленням фонетичної компетентності / А. Dolyna. – К. : Ленвіт, 2014. – 1 електр. опт. диск (CD-ROM)

Стаття надійшла до редакції 01.10.2016

REFERENCES

1. Dolyna A. V. Metodyka vdoskonalennia fonetychnoi kompetentsii u majbutnikh uchyteliv anhlijs'koi movy u samostijnij roboti : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.02 / Dolyna Alina Vasylivna. – K., 2011. – 274 s.
2. Zahal'noievropejs'ki Rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia / [naukovyj redaktor ukrains'koho vydannia doktor ped. nauk, prof. S. Yu. Nikolaieva]. – K. : Lenvit, 2003. – 273 s.
3. Kochubej V. Yu. Osoblyvosti vymovnoho aktsentu v anhlijs'komu movlenni ukrainsiv: fonetychnyj ta fonolohichnyj aspekty : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 / Kochubej Viktoriia Yuriivna. – Kirovohrad : RVTs KDPU im. V.Vynnychenka, 2006. – 248 s.
4. Prohrama z anhlijs'koi movy dlia universytetiv / instytutiv (p'iatyrichnyj kurs navchannia) : Proekt / [Nikolaieva S. Yu., Solovej M. I. (kerivnyky), Holovach Yu. V. ta in.] – K. : The British Council, 2001. – 246 s. – anhl.
5. Dolyna A. Sound English. [Elektronnyj resurs] : Mul'tymedijnyj komp'iuternyj kurs dlia samostijnoi roboty studentiv nad udoskonalenniam fonetychnoi kompetentnosti / A. Dolyna. – K. : Lenvit, 2014. – 1 elektr. opt. dysk (CD-ROM)

Received 01.10.2016